

KİRMANŞAH-HEMEDAN HATTI ve /r/, /y/,/d/ DEĞİŞKELERİ ÜZERİNE

KERMANSHAH-HAMADAN LINE AND ON THE DIALECTS OF /r/,/y/,/d/

Abdulkadir ATICI*

ÖZ: Türkoloji çalışmaları açısından son derece önemli bir coğrafya olan Günümüz İrani halen kayıt altına alınmayı bekleyen birçok bilgiyi muhafaza etmektedir. Azerbaycan, Horasan, Türkmen, Kaşkay, Sungur, Halaç gibi bilinen sözlü değişkeler 1920'lerden bu yana yerli ya da yabancı araştırmacılar tarafından incelenmekte ve elde edilen veriler bilim âlemiyle paylaşılmaktadır.

İran Türkleri için kritik noktalardan biri olan Kirmanşah-Hemedan hattı, daha güneydeki Kaşkay değişkesi hariç, Azerbaycan değişke grubunun güney sınırını teşkil etmektedir. Bu hat kuzeyden güneye ve batıya doğru artık Türk nüfusunun azaldığı ve diğer etnik grupların (Fars, Kürt, Lor ve Lek) etkinlik alanının başladığı sınır bölgesi durumundadır. Alan araştırmaları ile Kirmanşah eyaletine bağlı Sungur ve Hemedan eyaletine bağlı Esedabad ile Bahar illeri üzerine derlemeler yapılmıştır.

Bir hat üzerinde birbirine komşu ve yaklaşık altmışar kilometre uzaklıkta olan, batıdan doğuya doğru, Sungur-Esedabad-Bahar illeri dilbilimsel düzeyde çeşitli farklılıklar arz etmektedir. Bu makalede özelde ünlü sonrası /d/ ünsüzünün bu üç değişkede aldığı görünümle karşılaştırmalı bir biçimde örneklendirilmiştir. Yapılan incelemelerde en batıdaki Sungur değişkesinin ünlü sonrası /d/ ünsüzünü /r/leştirme, Esedabad değişkesinin ünlü sonrası /d/ ünsüzünü /y/leştirme ve Bahar değişkesinin de ünlü sonrası /d/ ünsüzünü muhafaza etme eğiliminde olduğu örneklerle tanıklanmıştır. Bu sebeple Kirmanşah-Hemedan hattının, kısa bir mesafe olmasına rağmen, ünlü sonrası /r/, /y/ ve /d/ değişkeleri olmak üzere üç alt değişke grubundan oluştuğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran, Güney Azerbaycan, Sungur, Esedabad, Bahar.

ABSTRACT: Today, Iran, which is a very important geography in terms of Turkology studies, still preserves a lot of information that is waiting to be recorded. Known dialects such as Azerbaijan, Khorasan, Turkmen, Qashqai, Sonqur and Khalaj have been studied by domestic and foreign researchers since the 1970s and the obtained data are shared with the scientific community.

The Kermanshah-Hamadan line, which is one of the critical points for the Iranian Turks, constitutes the southern boundary of the Azerbaijani exchange group, except for the Qashqai dialect in the south. This line is from the north to the south and to the west is now the border region where the Turkish population is decreasing and the activity area of other ethnic groups (Persian, Kurdish, Lor and Lek) begins. With fieldwork were collationed on Sonqur of Kermanshah province and on Asadabad with Bahar of Hamadan province.

The Sonqur-Asadabad-Bahar cities, which are located on a line adjacent to each other and about sixty miles away from west to east, show differences on various linguistic levels. In this

* Dr. Öğretim Üyesi - Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü/Kırklareli - tanabay@hotmail.com

article in particular, the views of the famous post / d / voice in these three variables are exemplified comparatively. In the examinations made, it is witnessed with examples that the westernmost Sonqur exchange tends to maintain the famous post /d/ voice to /r/ sound, the famous post /d/ voice to /y/ sound of the Asadabad exchange and the famous post /d/ voice of the Bahar exchange. For this reason, it was determined that the Kermanshah-Hamadan line was composed of three groups of dialects, namely the famous post /r/, /y/ and /d/.

Keywords: Iranian, Southern Azerbaijan, Sonqur, Asadabad, Bahar.

1. Giriş

Günümüz İran'ının Türkoloji çalışmaları açısından son derece önemli bir coğrafya olduğu bilinmektedir. Yaklaşık bin yıl boyunca Türkler tarafından yönetilen İran coğrafyası bu anlamda derin bir Türk kültürü ve mirasını da muhafaza etmektedir. Bu tarihî miras ilgili araştırmacılar tarafından elden geldiğince araştırılmakta ve elde edilen veriler bilim âlemine sunulmaktadır. Yapılan çalışmaların nitelik ve niceliği günden güne artsa da İran coğrafyası Türkoloji çalışmaları açısından hala bakir bir alan olarak durmaktadır. Artzamanlı ve karşılaştırmalı çalışmaların daha sağlıklı yapılabilmesi, Türk Dili tarihine ve Oğuz grubu Türk lehçelerine dair yeni bilgilerin eklenebilmesi bir nevi İran coğrafyasının Türkoloji çalışmaları açısından belirli bir seviyeye gelmesine bağlıdır. Bu anlamda İran'da aynı zamanda eşzamanlı, betimleyici, karşılaştırmalı çalışmalara da ihtiyaç duyulmaktadır. Hatta öncelikli olarak ve ivedilikle yapılması gerekenler arasında betimleyici çalışmalar yer almaktadır.

Günümüz İran'ında Azerbaycan, Horasan, Türkmen, Kaşkay, Sungur, Halaç gibi değişkeler üzerinde çalışmalar yapılmakla birlikte bu bilinen bölgelerin yanı sıra hemen hemen İran'ın tamamına yayılmış durumda olan Türklerin de izleri sürülmeli ve alan araştırmalarıyla mevcut veriler derlenmelidir. Farklı rakamlar zikredilse de yaklaşık 30 ilâ 35 milyon Türk'ün yaşadığı düşünülen İran coğrafyası bu anlamda göz ardı edilemeyecek kadar stratejik bir konu durumundadır.

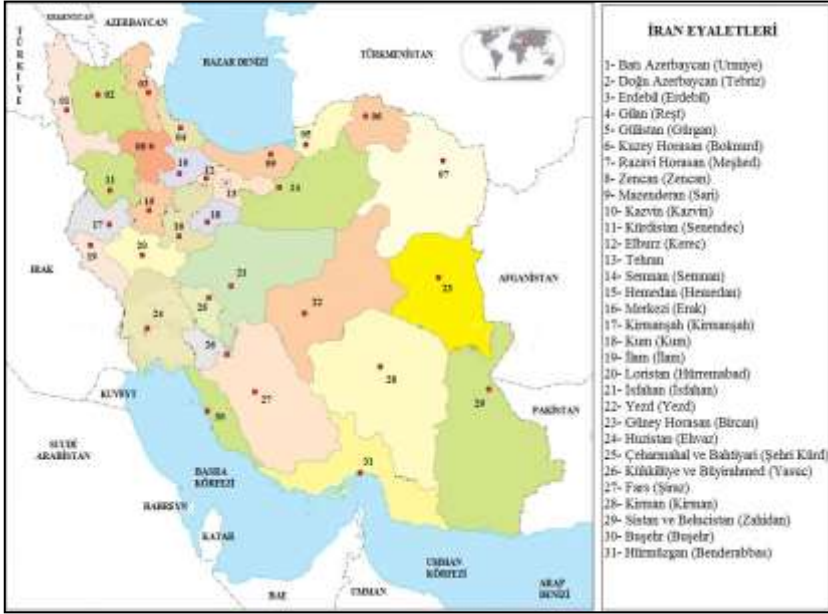
1925'te başa geçen Pehlevi rejimiyle birlikte azınlık muamelesi gören Türkler 1980 yılında rejim değişikliğiyle birlikte seküler bir yapıdan çıkıp İslami bir yönetim biçimine tabi olmuşlardır. İran İslam Cumhuriyetiyle birlikte rejim değişmiş olsa da Türklerin durumlarında ya da devlet politikalarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Günümüzde de İran'ın en büyük grubunu oluşturan Türkler mevcut yapı içerisinde varlıklarını devam ettirmeye çalışmaktadır. Kültürel asimilasyonun yanı sıra dilbilimsel açıdan *Lingua franka* olan Farsçanın da sözlü Türkçe değişkeler üzerinde büyük baskısı söz konusudur. Böyle bir ortamda yaşamaya çalışan sözlü Türkçe değişkeler büyük önem taşımakta ve bir an önce derleme faaliyetleriyle kayda geçirilmek zorundadır. İşte bu nedenle Kirmanşah-Hemedan hattı son derece önemli noktalardan birisi olmaktadır.

Kirmanşah-Hemedan hattının en batısındaki Sungur değişkesi üzerine daha önce yaptığımız araştırmalarda ünlü sonrası /d/ ünsüzünün /r/ ile karşılandığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine Sungur bölgesinden doğuya doğru bir hat üzerinde bu sesin aldığı görünümleri araştırmak gerekli hâle gelmiştir. Bu gereklilik sebebiyle Sungur-Esedabad-Bahar illeri incelenmiştir.

Sungur ve Esedabad illerine ait veriler bizzat tarafımızca alandan derlenmiştir. Bahar iline ait elimizde alan araştırmasına ait veriler olmasına rağmen yayımlanmış çalışmalarla farklılık göstermemesi sebebiyle kullanılmamıştır. Bunun yerine Bahar değişkesine ait yazılı kaynaklardan örnekler kullanılmıştır.

Ayrıca ünsüzlerden sonra gelen /d/ ünsüzünde herhangi bir değişiklik olmaması sebebiyle de ünsüz sonrası /d/ ünsüzünden bahsedilmemiş ve tanıklandırılmamıştır.

2. Kirmanşah Eyaleti

Şekil 1: İran Eyaletleri (Soldan sağa, yukarıdan aşağı biçimde numaralandırılmıştır.)

Şekil 1’de 17 numarayla işaretlenmiş olan Kirmanşah eyaleti 2016 yılı resmî verilerine göre 1.952.434 kişilik bir nüfusa sahiptir. Eyalet 14 il (Şehristan), 31 ilçe (behş), 114 bucak (dehistan) ve 3148 köyden (abadi) oluşmaktadır (MAİ 2016).

Şekil 2: Kirmanşah Eyaletinin (ostan) illeri (şehrستان).

Makaleye konu olan il, Kirmanşah'a bağlı Sungur ilidir. İlin toplam nüfusu 2016 yılı itibariyle 81.661'dir (MAİ 2016). Bu nüfusun 44.256'sı Sungur merkezde yaşarken yaklaşık 30.000'ini Türk nüfusu oluşturmaktadır.

3. Hemedan Eyaleti

Şekil 1'de 15 numarayla işaretlenmiş olan Hemedan eyaleti 2016 yılı verilerine göre 1.738.234 kişilik nüfusa sahiptir. Eyalet 9 il (şehrستان), 25 ilçe (behş), 90 bucak (dehistan) ve 1209 köyden (abadi) oluşmaktadır (MAİ 2016).

Şekil 3: Hemedan Eyaletinin (ostan) illeri (şehrستان).

Makaleye konu olan iller Hemedan'a bağlı Esedabad ve Bahar illeridir. Esedabad ilinin toplam nüfusu 107.386 iken Bahar ilinin nüfusu ise 119.082'dir (MAİ 2016). Bahar ilinin büyük çoğunluğu Türk nüfusundan oluşurken Esedabad ilinin merkezinde yaklaşık 25.000, merkez dışında ise yaklaşık 19.000 Türk nüfusunun olduğu tahmin edilmektedir (Atıcı 2017: 95).

4. Kirmanşah-Hemedan Hattı

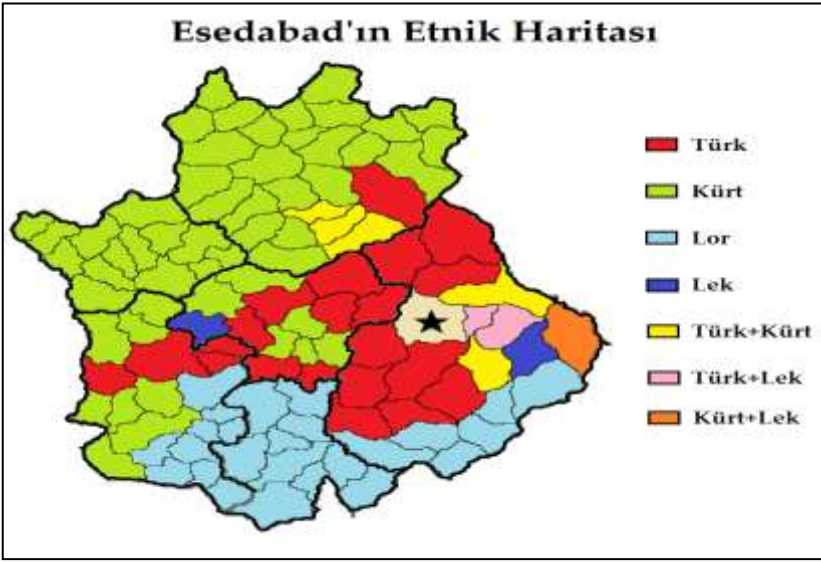
Kirmanşah-Hemedan hattı Türklerin ve diğer etnik grupların kesişme noktası olması bakımından son derece önemlidir. Bir kavşak durumunda olan bölge Türk, Fars, Kürt, Lor, Lek gibi etnik grupların temas bölgesi durumundadır. Hemedan eyaleti merkeze alındığında kuzeye doğru Türklerin, batıya doğru Kürtlerin, güneye doğru Lorların ve doğuya doğru da Farsların yoğun olarak yaşadığı bölgelere giriş yapılmaktadır.

Şekil 4: Kirmanşah ve Hemedan Eyaletleri (ostan) ve İlleri (şehrستان).

Şekil 4'te de görüleceği üzere Sungur, Esedabad ve Bahar illeri bir hat üzerinde ilerleyen illerdir. Bu illerden Sungur, Kirmanşah eyaletine bağlıyken Esedabad ve Bahar illeri Hemedan eyaletine bağlıdır.

Bu hat aynı zamanda Türk nüfusunun da batıya doğru sınırını teşkil eden hattır. Öyle ki Sungur'dan sonra artık Türk nüfusu yerini başka etnik gruplara bırakmaktadır. Hemedan eyaletinden batıya doğru gidildiğinde Türk hattı gitgide incelmekte ve Sungur iliyle birlikte son bulmaktadır.

Şekil 5: Esedabad İlının (Şehrıstan) Etnik Gruplara Göre Renklendirilmiş Haritası (Atıcı 2017: 96).

Şekil 5'te kırmızı renkte işaretlenmiş olan Türk nüfusu batıya doğru incelmekte ve Kirmanşah eyaletinin köylerine geçildiğinde sona ermektedir. Sungur merkezde etnik gruplar içinde bir ada durumunda olan Sungur Türkleri bu anlamda batıya doğru son halkayı temsil etmektedirler.

İşte bu sebeplerden dolayı Kirmanşah-Hemedan hattı son derece önemlidir. Bu hatta yaşayan ya da yaşamaya çalışan Türklerin siyasi, kültürel, dilsel durumlarının tespiti ivedilik arz etmektedir. Zira bu hatta şu an tespit edilebilen veriler yakın bir gelecekte kuvvetle muhtemel tespit edilemeyecektir.

5. /r/, /y/ ve /d/ Değişkeleri

Makaleye konu olan Sungur, Esedabad ve Bahar, biri ayrı eyalette olsa da birbirine komşu olan ve yaklaşık altmışar kilometre uzaklıkta olan illerdir. Birbirilerine bu kadar yakın olmalarına rağmen dilbilimsel açıdan çeşitli farklılıklar arz etmektedirler. Bu makalede de üç ilde konuşulan sözlü Türkçe değişkelerdeki ünlü sonrası /d/ ünsüzünün aldığı görünümmler üzerinde durulacaktır.

Sungur değişkesi¹ ünlü sonrası /d/ ünsüzünü /r/ ile karşılama eğilimi göstermektedir. Bu /r/leşme yerli ya da yabancı kelimelerde, kök ya da ek durumundaki yapılarla karşımıza çıkmaktadır².

Sungur ilinin doğusunda bulunan ve Hemedan eyaletine bağlı olan Esedabad³ ilinde ise Sungur değişkesinde görülen /r/leşme örnekleri bu

¹ Sungur değişkesi ile ilgili detaylı bilgi için bk. Atıcı 2015.

² Sungur değişkesine ait rotasizm örneklerine dair detaylı bilgi için bk. Atıcı 2017: 15-35.

defa /y/ yarı ünlüsüyle/ünsüzüyle karşılaşma eğilimi göstermektedir. /y/leşme Esedabad ilinin tamamında ve düzenli bir biçimde karşımıza çıkmasa da özellikle Esedabad'ın batısına doğru bir /y/ değişkesi görünümüne girmektedir⁴.

Esedabad ilinden sonra doğuya doğru gidildiğinde Bahar iliyle birlikte ünlü sonrası /d/ler korunmakta ve bu anlamda İran'daki mevcut diğer sözlü Türkçe değişkelerle (Salmas, Urmiye, Hoy, Melekan, Erdebil, Zencan, Kaşkay, Horasan, Türkmen)⁵ aynı hâle gelmektedir. Yani Bahar iliyle birlikte İran'daki Türk değişkeleri ünlü sonrası /d/ ünsüzünü korumaktadırlar.

Taranan metinlerde ve yaptığımız alan araştırmaları sonucunda *ad*, *dede*, *odun*, *yad*, *adam*, gibi isimlerde; *git-* (> *ged-*) filinde; {-DX} görülen geçmiş zaman ekinde; {+DXr} 3. teklik şahıs geniş zaman isim bildirmesinde İran Türk değişkelerindeki ünlü sonrası /d/ünsüzü; Sungur değişkesinde /r/ ünsüzüyle, Esedabad değişkesinde /y/ ünsüzüyle, Bahar değişkesinde ise yine /d/ ünsüzüyle karşılandığı örnekler tespit edilmiştir.

5.1. *ād* ~ *ad* “ad, isim” (< ET *āt* ~ *at*)⁶

ad kelimesi üç değişkede de farklı görünümsergilemektedir. Bu anlamda BD ünlü sonrası /d/ ünsüzünü korurken ED'de ünlü sonrası /d/ ünsüzü /y/ ile SD'de ise /r/ ünsüzü ile karşılaşmaktadır. SD *ār* / *ar* ~ ED *āy*/*ay* ~ BD *ād*/.

SD: *ārebj ar komişov da?* “Arapça **ad** mı koydun?” (Atıcı 2015: 341), *ar ki goyelle abu kenne, kurdj ar bişter goyelle ya türki?* “Bu köyde **ad** koyarken daha çok Kürtçe mi Türkçe mi **ad** koyarlar?” (Atıcı 2015: 341), *bēd, hāci hānım evvel aru nemi?* “Peki, hacı hanım öncelikle **adın** nedir?” (Atıcı 2017: 21).

ED: *ayin nemeyi?* “**Adın** ne?”, *āyām māhdi Adım mehdi.*, *bu ağanu āyā hāci murtezā* “Bu kişinin **adı** hacı murteza.” *bu bulağīyn ayā ağ bulağ* “Bu derenin **adı** ak bulak”.

BD: *inni bu yağışların adi varimiş. nemedi?* “Şimdi bu yağışların **adı** ne?” (Pehlivan 2011:202), *menim adım mesume* “Benim **adım** mesume.” (Pehlivan 2011: 208), *yeTdi gēcā gēcāsi, ad goyelle uşāğ içi. yeTdi guneceg ad gomezle* “Yedi gecesı, çocuk için **ad** koyarlar, yedi gün **ad** koymazlar.” (Pehlivan 2011: 362).

³ Esedabad değişkesine ait örnekler alan araştırması sonucu derlediğimiz arşivimize aittir.

⁴ Esedabad ili ile ilgili detaylı bilgi için bk. Atıcı 2017: 77-102.

⁵ İlgili değişkelerle ait detaylı bilgi için bk. Gökdağ 2006; Doğan 2010, 2012, 2015; Özkaya 2013; Bicbabaie 2012; Karini 2009; Karini 2012; Rezaei 2015; Çelik 1997, 2014; Ataizi 2017; Doulotabadi 2017; Ma'zun 2016; Özden 2014; Tulu 1989, 1992, 2005, 2008, 2009, 2014; Doğan 2015a, 2016, 2017; Yıldırım 2008.

⁶ bk. Tekin 2006: 123-124; Gülensoy 2007: 48; Clauson 1972: 32.

Bu değişikelerden SD düzenli biçimde *ad* kelimesini /r/ ünsüzü ile karşılamaktadır. Aynı şekilde BD de düzenli bir biçimde ünlü sonrası /d/ ünsüzünü korumaktadır. ED ise ünlü sonrası /d/ ünsüzünün /y/ ile karşılandığı görülmektedir. Fakat ED'deki bu /y/leşme düzenli değildir. Kaynak kişilerden /d/li örnekler de tespit edilmiştir (*ādım hüseyinni* “**Adım** hüseyindir.”, *vallā ādā yāyımnen çıhib* “Valla **adımı** unuttum.”, *maşalla keşen adiyın var* “Maşallah güzel **adın** var.” gibi). Bu nedenle düzenli bir /y/leşmeden bahsetmek mümkün değildir.

5.2. dede⁷ “torunu olan erkek, büyük baba” (< ET *déde* ~ *dede*)⁸

Bir diğer /r/, /y/ ve /d/ görünümüne sahip olan kelime *dede* kelimesidir.

SD: *buşaru dereleri gelli* “Bunların **babaları** geldi.” (Atıcı 2017: 20), *gelirdi dere ivine* “**Babasının** evine gelirdi.” (Atıcı 2017: 20), *hem dere türkimi hem nene türkimi* “**Babası** da annesi de Türk’müş.” (Atıcı 2017: 20).

ED: *valla deyem rehmete gedib* “**Babam** rahmetli oldu.”, *deyem övünne uşaqde çoğ nāğil ğulağ vererdig* “**Babamın** evinde çocukken çok hikaye dinlerdik.” *deyem ayá mänsur* “**Babamın** adı mensur.”.

BD: *dede nenesi ülmüşdü* “**Babasının** annesi ölmüştü.” (Pehlivan 2011: 260), *dede nene begenerdi* “Anne **baba** beğenirdi.” (Pehlivan 2011: 317), *uşagların dedessi ramete giddi* “Çocukların **babası** rahmetli oldu.” (Pehlivan 2011: 339).

Örneklerden görüleceği üzere *dede* kelimesi SD düzenli bir biçimde /r/ ünsüzü ile karşılanmaktadır. Aynı düzenlilik BD için de geçerlidir. Ünlü sonrası /d/ ünsüzü BD’de korunmaktadır. ED de ise *dede* kelimesinde ünlü sonrası /d/ ünsüzü /y/ ile karşılanırken kelimenin ilk ünlüsünün kapalı e /é/ olması durumunda /d/ ünsüzünün korunduğu tespit edilmiştir. Yani ED’de karışık ama kuralı bir tercih söz konusudur. Eğer *dede* kelimesinin ilk ünlüsü /e/ ünlüsü ise /d/ ünsüzü /y/ yarı ünlüsü/ünsüzü ile karşılamakta, eğer ilk ünlü yarı /é/ (kapalı e) ünlüsü ise /d/ ünsüzü korunmaktadır (*buyriz gedeg dédem öyüne* “Buyurun **babamın** evine gidelim.”, *méhdı dédeğ harà gedib* “Mehdi **baban** nereye gitti?”, *oniyn dédesà çoğ böyüg ayemnà* “Onun **babası** çok büyük adamdı.” gibi).

5.3. odun “yakılmak için kesilmiş, parçalanmış ağaç” (< otuñ < ötuñ < *hōtuñ)⁹

odun kelimesi de yine mevcut değişikeler içinde farklı görünümlemlerle karşıımıza çıkan bir diğer kelimedir.

⁷ İncelenen üç değişkede de *dede* kelimesi baba anlamındadır.

⁸ bk. Ercilasun-Akkoyunlu 2014: 631; Gülensoy 2007: 270-271; Li 1999: 89-90.

⁹ Eren 1999: 304; Gülensoy 2007: 612; Tekin 2000: 421.

SD: *urin* *çohdi* “**Odun** çoktu.” (Atıcı 2017: 21), *giddile* *urin* *toplelle* “Gittiler, **odun** topluyorlar.” (Atıcı 2017: 21).

ED: *bune diyereg* *uyín* “Buna **odun** diyoruz.”, *uyín* *ká aǵajden keselle dá* “**Odun**, ağaçtan kesiyorlar işte.”, *ǵışde* *uyín* *túkenenne yayde dobare gidelle keselle yıǵelle geelle* “Kışın **odun** bittiğinde yazın tekrar gidip kesip toplayıp getiriyorlar.”

BD: *odun* *yandırárdig* “**Odun** yakardık.” (Pehlivan 2011: 256), *odunnan* *gaza goyardig* “**Odunla** yemek yapardık.” (Pehlivan 2011: 331), *odununen* *yandırárdile* “**Odunla** yakardılar.” (Pehlivan 2011: 330).

Görüldüğü üzere *odun* kelimesi SD’de düzenli bir biçimde /r/ ile karşılanmaktadır. ED’de ise kelime /d/ > /y/ değişimine uğramaktadır. Burada temas ettiğimiz kaynak kişilerle ilgili en büyük sorun çok hızlı bir biçimde soruyu soran kişinin ağız özelliklerine adapte olabilmeleridir. Soruları Lalecin bölgesinde yaşayan bir yardımcı aracılığıyla sormamız sebebiyle hızlı bir şekilde onun ağız özelliklerine geçiş yapabilmektedirler. Bu nedenle yardımcımızın kelimeyi *odun* olarak zikretmesinin ardından kaynak kişiler de *odun* ifadesini kullanmışlardır. Fakat kaynak kişileri bu konuda baştan yönlendirmediğimiz durumlarda kelime *uyín* olarak telaffuz edilmektedir. Bir diğer değişke olan BD’de ise kelime /d/ ünsüzünü korumaktadır.

5.4. yad “akıl, hatırlama” (< Far. یاد “yād”)

Gerek SD’de gerekse de ED’de hem yerli kelimelerde hem de yabancı kelimelerde /r/leşme ya da /y/leşme söz konusudur. Far. *yād* kelimesi bu anlamda ilgili kelimelerimizden birisidir.

SD: *yarımna* *ǵalmeri*. “**Aklımda** kalmadı.” (Atıcı 2017: 23), *üz gelinluǵi* *yarunneri*? “Düğününü **hatırlıyor musun?**” (Atıcı 2017: 23), *yarımne* *çihdi*. “**Unuttum.**” (Atıcı 2017: 23).

ED: *valla heş* *yayımá* *gelmır* “Valla hiç **aklıma** gelmiyor.”, *haci aǵa bu toy eylemaǵ moy eylemaǵ* *yayinneyi* “Hacı amca şu düğünler müğünler **aklında** mı?”, *biz hemküçeydig* *yayinne* *gelli* “Biz komşuyduk **aklına** geldi mi?”.

BD: *men o zaman* *yadımdadi*, *uşaǵıdim* “Ben o zaman **hatırlıyorum** çıktım.” (Pehlivan 2011: 350), *ne reng idi* *yadıınıza* *gelli* “Ne renkti, **aklına** geldi mi?” (Pehlivan 2011: 185), *eger* *yadıyza* *duşse diseyz memnun oluleg* “Eğer **hatırlayıp** anlatırsanız çok memnun oluruz.” (Pehlivan 2011: 190).

SD’de *yād* kelimesindeki /d/ ünsüzü düzenli bir biçimde /r/ ile karşılanmaktadır. ED’de ise *yād* kelimesi eğer uzun ünlü ile telaffuz ediliyorsa /d/ ünsüzü korunmakta, /a/ ünlüsü normal süreli olarak telaffuz

ediliyor ise de /y/leşmektedir (ege *yādiyeŋ* gelmese eybi yoŋ “**Hatırlamıyorsan** sorun değil.”, *yādımne* ğalmayıb baba ğocalmıŝem “**Hatırlamıyorum**, yaŝlandım!”), *men o vaŋ uŝaęıdım heş yādımnen* çıhmır “Hiç **unutmuyorum** ben o zaman çocuktum.” gibi). BD ise düzenli bir biçimde /d/ ünsüzü kullanılmaktadır.

5.5. adam “adam, insan, erkek kiŝi, koca, eŝ” (< Ar. اءء “ādem”)

Bir diğer /r/, /y/ ve /d/ görünümü olan alıntı kelime ise *adam* kelimesidir.

SD: *eger arem diş miŝi ağriyeydi kim çekirdi? “Bir adamın diŝi ağrıdığında kim çekirdi?”* (Atıcı 2017: 22), *yāni çuŋ arem dimez.* “Yani, birçok **adam (kiŝi)** söylemez.” (Atıcı 2017: 22), *me bu aremi tanirem.* “Ben bu **adamı** tanıyorum.” (Atıcı 2017: 22).

ED: *bu ayemne men hemküçeyem* “Bu **adamlarla** komŝuyuz.”, *āyemoęlā bucurdá “İnsanoğlu* böyledir.”, *niyē, diyereg veli çoŋ kemni meŝsusen ayem diyereg* “Tabi ki deriz ama çok az (deriz) çoğunlukla **adam** deriz.

BD: *elan mesela bu dövrede bu adamnar, bu xanımnar ki uŝaę getirille dünyaya, doęęoz ayaceğ gidélle doğtora* “Mesela günümüzde bu **adamlar**, kadınlar çocuk yaparken dokuz ay doktora gidiyorlar. (Pehlivan 2011: 183), *bi dene adamin hardan hara gelmegını, bu neğil ussunnen tapabilileğ* “Bir **adamın** nereden nereye geldiğini bu hikāyeden bulabiliriz. (Pehlivan 2011: 187), *köhne düşmen adamınen düz olmáz* “Eski düşmandan dost olmaz.” (Atıcı 2016: 89).

adam kelimesi de SD düzenli bir biçimde /r/ ile karşılanırken ED düzensizlik arz etmektedir. Fakat Esedabad merkezden batıya doğru Açın hattına doğru ilerledikçe /y/li kullanımlar artmaktadır. BD ise yine düzenli bir biçimde /d/ ünsüzü korunmaktadır.

5.6. git- “gitmek, bir yere doğru yönelmek” (< ET ké:t-)

git- fiili ilgili değişkelerin üçünde de *git-* *ged-* ve *géd-* biçimlerine sahiptir. Bunun yanı sıra SD’de ve ED’de /y/li biçimleri de bulunmaktadır.

SD: *giyerduŋ hemsade kapusi ardıne* “Komŝunun kapısının arkasına **giderdik.**” (Atıcı 2015: 223), *haçi hanım abu giyerdile kız elçiluğine ğob evvel kızi kim taperdi?* “Hacı hanım hani bu kız istemeye **giderdiler** ya kıızı önce kim bulurdu?” (Atıcı 2015: 230), *cume giyaŋ baęe* “Cuma günü bahçeye **gidelim.**” (Atıcı 2015: 243), *mektebe giyen uŝaęu ussad_ulsı* “Okula **giden** çocuğu hoca olsun.” (Atıcı 2015: 261), *diri giyam bazāre* “Çarŝıya **gidiyorum** dedi.” (Atıcı 2015: 322), *diye bice kārván giyerme bi yere* “Bir kervan bir yere **gidiyormuŝ.**” (Atıcı 2015: 326).

ED: *inni giyereg ŝam yiyereg* “şimdi **gider** akŝam yemeği yeriz.”, *ore giyermiŝle orde otrirmiŝle* “Oraya **gidip** orada oturmuŝlar.”, *sen ore*

giyenne mene zeng vur “Oraya **gittiğinde** beni ara.”, *ge giyeg konağım ol* “Gel **gidelim** misafirim ol”, *yo baba giyen géddá heşkes kalmeyi ká.* “Yok kardeşim **giden** gitti, kimse kalmadı ki.”, *kădimkile giyerdile bibirine inni dā koşsiluh yoh* “Eskiler **gider** gelirdi birbirine artık komşuluk kalmadı.”, *hob giyerem seniyn içi soruşerem* “Tamam senin için **gider** sorarım.”.

BD: *annan gabagdan giderdim* “Ondan önce **giderdim**” (Pehlivan 2011: 216), *biz çox yere gidireg* “Biz çok yere **gidiyoruz**.” (Pehlivan 2011: 218), *issida giddig, meriz oldig* “Sıcakta **gittik** hasta olduk.” (Pehlivan 2011: 222), *gelini géddi* “Gelini gitti.” (Pehlivan 2011: 359), *tükli gitti iragda durdi* “Tilki **gitti** uzakta durdu.” (Pehlivan 2011: 196), *oglan gitti gelebilmedi* “Çocuk **gitti** gelemedi.” (Pehlivan 2011: 203).

Görüldüğü üzere SD *ged-* / *géd-* fiilinde ünlü sonrası /d/ ünsüzünü tıpkı ED’de olduğu gibi /y/ fonemi ile karşılamaktadır. Bu bakımdan SD ve ED benzer eğilimler göstermektedir. BD ise ünlü sonrası /d/ ünsüzünü korumaktadır.

5.7. {-DX} Görülen Geçmiş Zaman Eki

Ünlü sonrası /d/ ünsüzünün /r/, /y/ ve /d/ görünümüleriyle karşımıza çıktığı bir diğer yapı ise görülen geçmiş zaman ekidir.

SD: *bicesi diri dadâv acınne ülli, diri vardiyu yemeri* “Biri **dedi** ki deden açıklıktan öldü, (diğeri) **dedi** (ki) vardı, **yemedi**.” (Atıcı 2017: 25), *me huda rehmetlisi diyerdi yarımna ğalmeri* “Rahmetli derdi ama aklımda **kalmadı**.”, *bice ağbulmağadi emîn muğammâr var idi ki povt iyleri* “Bir Emin Muammer Abdulmahat vardı, vefat **etti**.”.

ED: *mene diyi ge men géddám yohdá* “Bana gel **dedi** gittiğimde yoktu.”, *evvel il bu kitabá oheyém* “Geçen yıl bu kitabı **okudum**.”, *koroğlá gelli, deyi bu nemeyi, deyi bu tufengni, deyi tufeng nemeyi, deyi bu ayemi öllörür* “Koroğlu geldi **dedi** bu nedir, **dedi** bu tüfektir, **dedi** tüfek nedir, **dedi** bu adamı öldürür.”.

BD: *her neme verdi, yedi* “Her ne verdiyse **yedi**.”, *oğul ki gétmedi ata süzine* “Oğul ki **uymadı** atasının sözüne.” (Atıcı 2016: 87), *hac xanıma dedim* “Hacı hanıma **dedim**.”.

Üç değişikde de ünsüz sonrası /d/ler korunurken görüleceği üzere ünlü sonrası SD /r/, ED /y/ eğilimi göstermektedir. BD ise /d/ler korunmaktadır.

5.8. neme+isim bildirmesi

İncelenen üç değişikde de *neme* isminden sonra teklik 3. şahıs geniş zaman isim bildirmesinde /r/, /y/ ve /d/li görünümle tespit edilmiştir.

SD: *senu aru neneri?* “Senin adın **ne(dir)?**” (Atıcı 2017: 27), *ferği neneri?* “farkı **ne(dir)?**” (Atıcı 2015: 323), *haci tas kebâb neneri?* “Hacı, tas kebab **nedir?**” (Atıcı 2015: 335).

ED: *ağa işiyn nemeyi neme iş görireñ?* “İşin **ne(dir)**, ne iş yapıyorsun”, *ayin nemeyi?* “Adın **ne(dir)?**”, *yoh baba bu cevanlá koñsilñ nemeyi bilmille* “Yok kardeşim, bu gençler komşuluk **ne(dir)** bilmiyorlar.”.

BD: *muniyn menisi nemedi?* “Bunun anlamı **ne(dir)?**” (Pehlivan 2011: 205), *oğlan senin esil adın nemedi?* “Senin asıl adın **ne(dir)?**” (Gün 2016: 607), *didi onı ki çalıray bu cür, çalıray onin adı nemedi?* “Dedi ki şu an kaldığın şeyin adı **ne(dir)?**” (Gün 2016: 1105).

Bu değişkelerden SD *neme* isminden sonra düzenli bir biçimde geniş zaman isim bildirmesine ait /d/ ünsüzünü /r/ ile karşılamaktadır. Hatta sadece *neme* ismi değil tüm ünlü ile biten örneklerden sonra geniş zaman isim bildirmesi /r/ ünsüzü ile karşılanmaktadır (*bız diyerah bure hãreri* “Biz, burası **neresi(dir)** deriz.”, *sunur menteğesi çohi şieri* “Sungur’un çoğu **Şii(dir)**.” gibi.)¹⁰. ED ise *neme* isminden sonra /y/leşme eğilimi göstermektedir. Fakat bu /y/leşme düzenli değildir. Kaynak kişilerden isim bildirmesinin /d/li görünümüne ait de örnekler tespit edilmiştir (*ayin nemedi?* “Adın **ne(dir)?**”, *valla bu nemedi bülmirem* “Valla bu **nedir** bilmiyorum.”, *familiyn nemedi?* “Soyadın **ne(dir)?**” gibi). Bu anlamda düzenli bir /y/leşme söz konusu değildir. BD’de ise isim bildirmesi ünlü ya da ünsüzle başlayan kelimelerde düzenli bir biçimde /d/ ünsüzü ile karşılanmaktadır.

Son olarak ED’de aşağıdaki örneklerde de ünlü sonrası /d/ ünsüzünün /y/ ile karşılandığı tespit edilmiştir. Fakat bu örneklerin kullanım sıklığının sağlanması yapılmadığı için makalede madde başı yapılmamıştır.

ED: *yayiyen geli hemeyãne getmişdig* “Hatırlıyor musun **Hemedan’a** gitmiştik.”, *biz getdig imamzaye ehmeye* “Biz **İmamazade Ahmet** (meydanına) gittik.”, *gúl duyãhlã yãr* “Gül **dudaklı** yar.”, *valla biz gúl duyãh diyereg duvañ de diyereg veli bilirem mêm deyem nenem dudãğ de diyelle* “Valla biz gül **dudak** deriz, **dudak** da deriz ama biliyorum annem **babam** dudak da derler.” gibi.

6. Sonuç

Sonuç olarak İran’da yaşayan Türkler ve sözlü Türkçe değişkeler son derece önemlidir. Günümüz İran’ının büyük bir kısmına yayılmış olan Türkler ve sözlü Türkçe değişkeler bu anlamda tespit edilmeyi ve kayda geçirilmeyi beklemektedir. Şartların kendi lehlerine gelişmediği

¹⁰ Detaylı bilgi ve örnek için bk. Atıcı 2017: 26-27.

düşünüldüğünde tespit edilmeleri ve kayıt altına alınmaları daha da önemli hâle gelmektedir.

Kirmanşah ve Hemedan eyaletleri de, daha güneydeki Kaşkaylar hariç, Türk nüfusunun bu bölgedeki güney ve güneybatı sınırını oluşturmaktadır. Özellikle Kirmanşah-Hemedan hattının, alan dikkatlice gezildiğinde, artık başka etnik grupların hâkimiyet alanlarının başladığı kesişme noktaları olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. İşte bu konum burada yaşayan Türkleri daha kuzeyde yaşayan ve daha fazla Türk'ün yaşadığı diğer eyaletlerden (Batı Azerbaycan, Doğu Azerbaycan, Erdebil, Zencan, Kazvin gibi) daha öncelikli hâle getirmektedir.

Türklerin sınır bölgelerini temsil eden Kirmanşah ve Hemedan eyaletlerinde bulunan ve birbirine komşu olan Sungur, Esedabad ve Bahar illeri bu anlamda kritik öneme sahip illerdir. Özellikle Kirmanşah eyaletine bağlı Sungur ili batıya doğru Türklerin son halkasını temsil etmektedir. Hatta Türkler artık sadece il merkezinde bulunmaktadır. İle ait köylerin önemli bir kısmı Kürtlerden ve az bir kısmı da Lor ve Leklerden oluşmaktadır.

Kritik bir noktada bulunan bu üç ile ait yaptığımız alan araştırmaları sonucu ünlü sonrası /d/ ünsüzünün farklı görünüşleri tespit edilmiştir. Buna göre:

Mevcut değişkelerden en batıda olan ve Kirmanşah eyaletine bağlı olan Sungur değişkesi ünlü sonrası /d/ ünsüzünü /r/ ile karşılama eğilimi göstermektedir.

Sungur doğusunda ve Hemedan eyaletine bağlı olan Esedabad değişkesi ise karışık bir durum sergilemekle birlikte Sungur ve Bahar değişkesinden farklı olarak ünlü sonrası /d/ ünsüzünü /y/ ile karşılama eğilimi göstermektedir. Kesin olmamakla birlikte kanaatimiz bu /y/leşmenin yakın bir geçmişe sahip olduğu yönündedir. Çünkü yaşı altmışın üstündeki kaynak kişilerde bu /y/leşme çok azken yaşı altmışın altına doğru inen kaynak kişilerde /y/leşme örnekleri oldukça fazladır. Ayrıca Şekil 5'te kırmızı renkle işaretlenmiş bölgeden takip edebileceği üzere batıya doğru incelen Türk hattında /y/ örnekleri batıya gidildikçe artmaktadır.

Esedabad'ın doğusunda bulunan Bahar ili ise İran'daki diğer sözlü Türkçe değişkelerle benzer bir biçimde ünlü sonrası /d/ ünsüzünü korumaktadır. Bu anlamda Bahar değişkesi hem diğer sözlü Türkçe değişkelerin devamını teşkil etmekte hem de artık bu özelliğiyle Esedabad ve Sungur değişkesinden ayrılmaktadır.

ÇALIŞMADA KULLANILAN İŞARETLER VE KISALTMALAR

ÇALIŞMADA KULLANILAN İŞARETLER		IPA KARŞILIKLARI	
ā	Uzun /a/	ɑ:	Uzun /a/
á	/a/-/e/ arası ünlü	a	Açık, ön, düz (predorsal)
ã	/a/-/o/ arası ünlü	ɔ	Açık, arka, daha yuvarlak
ē	Uzun /e/	ɛ:	Uzun /e/
é	Kapalı /e/	e	Yarı kapalı, ön, düz
í	/i/-/i/ ünlüsü	ɨ	Kapalı, orta, düz
ō	Uzun /o/	ɔ:	Uzun /o/
ó	/o/-/ö/ arası ünlü	ø	Yarı açık, orta, yuvarlak
ö	/ö/ ünlüsü	œ	Yarı açık, ön, yuvarlak
ū	Uzun /u/	u	Uzun /u/
ú	/u/-/ü/ arası ünlü	ʊ	Kapalı, orta, yuvarlak

ÇALIŞMADA KULLANILAN İŞARETLER		IPA KARŞILIKLARI	
ğ	Arka damak /g/si	g	Tonlu, arka damak, patlamalı
ǰ	(Kalın ünlülerle hece kuran) ön boğumlanmalı /g/ ünsüzü	ɟ	Tonlu, ön damak, patlamalı
ǰ̃	Tonlu, arka damak, sızıcı	ɣ	Tonlu, arka damak, sızıcı
h	Tonsuz, gırtlak, sızıcı	h	Tonsuz, gırtlak, sızıcı
ħ	Nefesli /h/ ünsüzü	ħ	Tonsuz, yutak, sızıcı
ħ̃	Hırıltılı ve tonsuz arka damak /h/ ünsüzü	χ	Tonsuz, küçük dil, sızıcı
k	Arka damak /k/ ünsüzü	k	Tonsuz, arka damak, patlamalı
ǰ̃	(Kalın ünlülerle hece kuran) ön boğumlanmalı /k/ ünsüzü	cʰ	Tonsuz, ön damak, patlamalı
ǰ̃	Orta damak /k/ ünsüzü	cʰ	Tonsuz, arka damaksılaşmış, ön damak, patlamalı
k	Dip damak /k/ ünsüzü	q	Tonsuz, küçük dil, patlamalı
ǰ̃	(Kalın ünlülerle hece kuran) ön boğumlanmalı /l/ ünsüzü	l	Tonlu, diş eti, yanal akıcı
ŋ	Damak /n/si	ŋ	Tonlu, arka damak, genizsi
ɲ	Damak /n/si	ɲ	Tonlu, ön damak, genizsi
ʋ	Çift Dudak /v/ ünsüzü	β	Tonlu, çift dudak, sızıcı

TT : Türkiye Türkçesi

SD : Sungur Değişkesi

ED : Esedabad Değişkesi

BD : Bahar Değişkesi

ET : Eski Türkçe

bk. : bakınız.

Far. : Farsça

Ar. : Arapça

IPA : International Phonetic Alphabet

{x} : Üst biçimbirim göstergesidir.

/x/ : x fonemdir.

~ : Alternasyon, denklik göstergesidir.

x > y : x, y'den önceki biçimdir.

x < y : y, x'ten önceki biçimdir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- ATAİZİ, Dilek Erenoğlu (2017). *Kaşgay Türklerinin Dili*. Ankara: TDK Yayınları.
- ATICI, Abdulkadir (2015). *Sungur Türkçesi*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- ATICI, Abdulkadir (2016). *Rıza Baharlı Divanı*. Konya: Eğitim Yayınları.
- ATICI, Abdulkadir (2017). "Sungur Türkçesi Rotasizm Örnekleri ve Çuvaş Türkçesiyle Benzerlikleri". *Türk Bitig Türklük Bilimi Araştırmaları*, s. 15-35, Çanakkale: Paradigma Akademi.
- ATICI, Abdulkadir (2017a). "İran Esedabad'ı: Alan Araştırmasına Dayalı Etnik Durum". *TÜRÜK*, s. 77-102.
- BİCBABAEİ, Behrouz (2012), *Melekan (Melek Kendi) İli Ağzı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. London: Oxford University Press.
- ÇELİK, Muhittin (1997). *Kaşgay Türkçesi (Giriş, İnceleme, Metinler, Sözlük)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ÇELİK, Muhittin (2014). *Kaşgay Türkçesi Metinleri*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- DOERFER, Gerhard (1980-1981). "Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu". *TDAY-Belleten*, s. 1-11.
- DOĞAN, Talip (2012). "Tikantepe Ağzı Üzerine". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, s. 15-44.
- DOĞAN, Talip (2015). "Tikantepe Ağzılarının İran Türk Ağızları Arasındaki Yeri". *X. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı* (28 Eylül-1Ekim 2015), s. 399-408, Saraybosna: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- DOĞAN, Talip (2015a). "Günbed Ağzından İki Masal ve Dil Özellikleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 41-59.
- DOĞAN, Talip (2016). *Geşeng Ginle*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DOĞAN, Talip (2017). *Horasan Türkçesi Metinleri*. Konya: Palet Yayınları.
- DOĞAN, Talip (2010). *Urmiye Ağızları*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- DOULOTABADİ, Farzaneh (2017). *Kaşgay Türklerinin Edebiyatı*. Ankara: TDK Yayınları.
- ERCİLASUN, A. Bican ve Akkoyunlu, Ziyat (2014). *Kaşgarlı Mahmut Divanı Lugati't-Türk*. Ankara: TDK Yayınları.
- EREN, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. Ankara: Kişisel Yayınlar.
- GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız (2006). *Salmas Ağzı (Güney Azerbaycan Türkçesi Üzerine Bir İnceleme)*. Çorum: Karam Yayınları.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- GÜN, Faruk (2016). *Hemedanlı Aşık Heyder ve Hikaye Repertuarı Üzerine Bir İnceleme*. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- KARİNİ, Gülcan (2012). *İran-Halhal Yöresi Türklerinin Efsaneleri Üzerine Bir İnceleme*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- KARİNİ, Jahangir (2009). *Erdebil İli ve Ağızları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Lİ, Yong-Song (1999). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Ma'zun, (2016). *Şiirler*. (Düz.: Muhittin Çelik, M. ve Durukoğku, G.), Ankara: TDK Yayınları.
- ÖZDEN, Kazım (2014). *Şah İsmail Metni Esasında Horasan Türkçesinin Kuçan Ağzı*. Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÖZKAYA, İbrahim (2013). *Emsal-i Türkân*. Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- PEHLİVAN, Gülcihan (2011). *Hamedan Bölgesi Bahar Ağzı*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- PEHLİVAN, Gülcihan (2011a). "Hemedan Bölgesi (İran) Bahar Ağzı Üzerine". *Diyalektolog* (3), s. 33-51.
- REZAEI, Mehdi (2015). *İran-Zencan Bölgesi, Kaydar ve Yöresi Ağızları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- TEKİN, Talat (2000). *Makaleler 2 - Tarihi Türk Yazı Dilleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- TEKİN, Talat (2006). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- TIETZE, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- TULU, Sultan (1989). *Chorasantürkische Materialien aus Kalat bei Esfarayen*. Berlin.
- TULU, Sultan (1992). "Horasan Türkçesinde İki Hikaye". *TDAY-Belleten*, s. 131-153.
- TULU, Sultan (2009). *Horasan Türklerinden Folklor Derlemeleri (Bocnurd Ağzı)*. Konya: Kömen Yayınları.
- TULU, Sultan (2005). *Horasandan Masallar ve Halk Hikâyeleri*. Ankara: Ürün Yayınları.
- TULU, Sultan (2008). "İran'da Yapılan Bir Araştırma Gezisi ve Günbed Ağzı". *Türkiye Türkçesinde Ağız Araştırmaları Sempozyumu*, Urfa.
- TULU, Sultan (2014). "Langar Ağzının Horasan Türkçesindeki Yeri". *Dil Araştırmaları*, s. 61-69.
- YILDIRIM, Zeynep (2008). *Gümbed Ağzından Derlemeler (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)*. Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Elektronik Kaynaklar

MAİ 2016: مرکز آمار ایران Merkez-i Âmâr-ı İran "İran İstatistik Kurumu", <https://www.amar.org.ir/> (Erişim tarihi: 25.01.2018)